

УДК 821.111.09

А.Л. Польщак

**БІБЛІЙНІ АЛЮЗІЇ В РОМАНІ Г.К. ЧЕСТЕРТОНА
«ЛЮДИНА, ЯКА БУЛА ЧЕТВЕРГОМ»²⁷**

Анотація

Стаття покликана до того, щоб уможливити більш широко та об'єктивно оцінити особливості літературного процесу першої половини минулого століття за рахунок активнішого включення в нього творів письменників католицького відродження. Честертон належить до грона авторів, творчість яких відносять до цього літературного напрямку і для котрих характерні спільні риси світогляду, принципова згода в сфері поглядів релігійно-філософських та у ставленні до питань політики та історії. Для цих творців важливим є їхнє розуміння католицтва та прагнення впроваджувати його принципи у життя. Розвідка залучає передусім герменевтичний метод аналізу біблійних алюзій честертонівського тексту, що природним чином включає такі завдання як виявлення цих алюзій, з'ясування способів їх використання та оригінальності, розвиток їх автором. Поштовхом та основою для дослідження стали ідеї критичних розвідок, котрі зауважують процес залучення інтелектуалів (до яких, безперечно, належить Честертон) до вивчення Біблії та творчого використання її спадку, важливість Біблії та традиції у детальному обговоренні та розробці цим англійським письменником, безпосереднє використання Честертоном біблійних алюзій. Такий аналіз, який зачіпає наявність у Честертоні біблійних алюзій, зокрема у романі «Людина, яка була Четвергом», започаткував розв'язання цієї проблеми використання біблійних алюзій Честертоном, цілі такого явища та способів. Стаття подає аналіз того, як Честертон активно

²⁷ DOI <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2023.1.101.07>

використовує біблійні алюзії з метою створення відповідного настрою роману. Розвідка демонструє текстуальні збіги (такі як «підніжок» та «трон»), використання значимих слів на зразок *wild*, *mad*, аналіз значущих синонімів, які використовуються в обидвох залучених текстах. Створені та підсилені за допомогою алюзій образи допомагають посилити основну тему роману, пов'язану із мотивом боротьби добра і зла, яка хоч і має відповідний гротескний шарм, все ж не втрачає значимості.

Ключові слова: Честертон, католицьке відродження, алюзії, Біблія.

Abstract

The article is intended to make it possible to assess more broadly and objectively the features of the literary process of the first half of the past century due to more active inclusion of the works of the Catholic revival writers. Chesterton belongs to the group of authors whose work is belonged to this literary direction. These *littérateurs* are characterized by having common features of the worldview, a fundamental agreement in the field of religious and philosophical views and in their attitude to issues of politics and history. For these creators, their understanding of Catholicism and their desire to implement its principles in life is important. The investigation primarily involves the hermeneutic method of analyzing the biblical allusions of the Chesterton text, which naturally includes such tasks as identifying these allusions, finding out the ways of their use and originality, and their development by the author. The impetus and basis for the study were the ideas of critical researches, which note the process of involving intellectuals (to which Chesterton undoubtedly belongs) to the study of the Bible and the creative use of its heritage, the importance of the Bible and tradition in the detailed discussion and development of this English writer, Chesterton's direct use of biblical allusions. Such an analysis, which concerns Chesterton's use of biblical allusions, particularly in the novel "The Man Who Was Thursday", initiated the solution to this problem of Chesterton's use of biblical allusions, the purpose of such a

phenomenon and the methods. The article provides an analysis of Chesterton's methods to use biblical allusions to create the appropriate mood of the novel. The research shows textual matches (such as "footstool" and "throne"), the use of significant words such as «wild», «mad», analysis of significant synonyms used in both texts involved. Images created and strengthened with the allusions help to strengthen the main theme of the novel, which is related to the motif of the struggle between good and evil, which, although it has a corresponding grotesque charm, still does not lose its significance.

Key words: Chesterton, Catholic revival, allusions, Bible.

Вступ

Ця стаття торкається проблем дослідження творчості письменників католицького відродження, котрому протягом радянської доби з ідеологічних причин приділялося неправомірно мало уваги, що й намагається, бодай частково, компенсувати дане дослідження. Така розвідка покликана також до того, щоб дати можливість більш широко та об'єктивно мати змогу оцінити особливості літературного процесу першої половини 20 століття. Ряд досліджень зауважують процес залучення інтелектуалів, до яких належить, безперечно, Честертон, до вивчення Біблії та адекватного і творчого використання почерпнутих там знань (Miller, 2010: 9), важливість Біблії та традиції у детальному обговоренню та розробці цим англійським письменником (Kuipers-Sedee, 2021: 30), безпосереднє використання Честертоном біблійних алюзій (Carnehl, 2018: 82; Knight). Такий аналіз, який зачіпає наявність у Честертоні біблійних алюзій, зокрема у романі «Людина, яка була Четвергом», започаткував розв'язання цієї проблеми використання біблійних алюзій Честертоном, цілі такого явища та способів. Стаття має на меті за допомогою герменевтичного методу проаналізувати важливі біблійні алюзії честертоновського тексту, що природним чином ставить такі завдання як виявлення цих алюзій, розбір способів їх

використання, міру їх оригінальності та розвитку автором.

Результати і дискусії

Честертон належить до грона письменників католицького відродження, для котрих характерні спільні світоглядні риси, принципова згода в сфері релігійно-філософських поглядів, а також у ставленні до питань політики та історії. Для письменників цього напрямку важливим є їхнє розуміння католицизму та прагнення впровадити його принципи у життя. Водночас Честертон вважається апологетом християнства. Цей творець пройшов свій шлях як у вірі, почавши від окультизму, так і у християнстві, почавши від високої церкви англіканства до католицизму. Рішення письменника прийняти християнство було зроблене під впливом майбутньої дружини Френсіс Блог та письменником та істориком Гілером Беллоком. Саме зацікавленість питаннями християнської віри дає можливість розглянути біблійні алюзії в романі Честертонна «Людина, яка була Четвергом» (1908 рік), які могли творитися як свідомо, так і на підсвідомому рівні.

Так, наприклад, розглянемо підназву роману мовою оригіналу – “A Wild, Mad, Hilarious and Profoundly Moving Tale” (tale – історія, казка) (в російському перекладі Н. Трауберг – «страшный сон»). Можна говорити про певну алюзію у такій назві твору, якщо ми звернемося до 90 Псалму 9 вірша, де знаходимо такі рядки: «For all our days are passed away in thy wrath: we spend our years as a tale [that is told]. (The King James Version of the Holy Bible: Psalm 90: 9). Честертон обігрує також слова, які увійшли у назву в різних контекстах. Так, лексема та її похідні wild зустрічається у тесті роману 44 рази у різних контекстах. Передусім, навіть у назві ця лексема неоднозначна, - wild може сприйматися читачем як із значенням «котрому бракує впорядкованості, хаотична» («lacking discipline or restraint» (Google’s English dictionary), близьким до нього значенням «яка не має під собою зрозумілою причинності чи вірогідності» («not based on sound reasoning or probability»), так і зі значенням у неформальному використанні – «яка сповнена цікавими,

несподіваними пригодами, підйомами і спадами, ілюзіями та неочікуваними подіями» («very enthusiastic or excited» тощо).

У Святому Письмі ми найчастіше зустрічаємось з лексемою *wild* та її похідною *wilderness* – пустеля, які позначають щось первозданне, дике, неосяжне для людини, невідоме, загрозливе, сповнене несподіванками, іноді навіть неочікувано приємними. Пустеля часто означає територію, де починають активно і більш явно виявляти себе надприродні сили. Так, наприклад, відбувається в історії Агари, котру Авраам за наказом Бога відправляє світ поза очі. Вона, заблукавши, опиняється з маленькою дитиною у пустелі («Hagar... wandered in the wilderness of Beer-sheba» (The King James Version of the Holy Bible: Genesis 21:14)). Запаси води скінчилися, і бідна мати залишає дитину під деревом помирати, а сама, щоб не бачити її смерті, відходить на відстань пострілу стріли. Тут на голос хлопця з'являється ангел, котрий звіщає йому славне майбутнє, а в матері відкриваються очі та вона бачить криницю з водою.

У тексті усталеного перекладу Святого письма зустрічаємо сполучення цієї лексеми зі словами, які стосуються переважно тварин (*wild beasts, wild goat, wild ox, wild roe, wild ass, wild ass's colt, wild bull*) рослин (*wild grapes, wild olive tree*), продуктів споживання (*wild honey*), і навіть людини *wild man* (люта, шалена, сильна, рішуча, харизматична людина). Як і у Біблії, в романі Честертон «Людина, яка була Четвергом» знаходимо використання *wild* у досить нейтральному значення у стосунку до опису рослин: *wild flowers*.

Варто також (зважаючи на те, що ми маємо справу із перекладом) взяти до уваги синоніми до *wild* у перекладі Біблії англійською мовою, оскільки вони позначають ті ж чи подібного порядку стани та явища. Так, наприклад, синонімічна до *wild* лексема *furious* вживається у сполученнях *furious man, furious rebukes, furious king, furious Lord*. А інша синонімічна лексема *foolish* у сполученнях *foolish people, foolish nation, foolish women, foolish man (men), foolish son, foolish king, foolish knowledge*,

foolish things, foolish prophets, foolish shepherd, foolish virgins, foolish heart, foolish Galatians, foolish talking, foolish lusts, foolish questions, foolish в значенні іменника «нерозумний».

Важливо відмітити, що Честертон використовує у своєму романі словосполучення *wild beast* (дика тварина), яке зустрічається у достатньо великій кількості й у Біблії. У Святому Письмі це сполучення отримує різні конотації – від більш-менш нейтральних («This day will the LORD deliver thee into mine hand; and I will smite thee, and take thine head from thee; and I will give the carcasses of the host of the Philistines this day unto the fowls of the air, and to the wild beasts of the earth...») (The King James Version of the Holy Bible: 1 Samuel 17:46) до таких, котрі уособлюють сили зла, сили, які загрожують життю та існуванню людини: «I will also send wild beasts among you, which shall rob you of your children, and destroy your cattle, and make you few in number; and your [high] ways shall be desolate.» (The King James Version of the Holy Bible: Leviticus 26:22). У Честертоні ж це словосполучення (*wild beast*) використовується для характеристики дій Грегорі, котрий сам є втіленням безладу і зла, хоча честертонівське зло не таке майже всезнаюче і підступне, як у Біблії («Before one of the fresh faces could appear at the doorway, Gregory's stunned surprise had fallen from him. He was beside the table with a bound, and a noise in his throat like a wild beast»). Більше того, у Біблії в 3 главі книги Буття саме лексею *wild beast* позначений спокусник («Now the serpent was more subtil than any beast of the field which the LORD God had made») (The King James Version of the Holy Bible: Genesis 3:1)).

Лексема *wild* використовується у багатьох інших сенсах та конотаціях у Честертоні, певним чином розвиваючи біблійні теми. Наприклад, невпорядкованим, диким є план Шафранового парку («even its ground plan was wild») (Chesterton: Chapter 1)), у якому розвиваються події на початку та в кінці роману. Невпорядкованою, позбавленою догляду є борода літнього чоловіка, відвідувача парку, а його капелюх виглядає надзвичайно дивним, незвичним, таким, що примушує

задуматись над тим, наскільки психічно здоровою є ця людина («old gentleman with the wild, white beard and the wild, white hat» (Chesterton: Chapter 1)).

Лексема *wild* використовується для того, щоб описати психічний стан людини, яка стикається із безладом, який на думку Грегорі є для людини приємною несподіванкою, котра викликає нестямне, навіжене, невгамовне захоплення («Oh, their wild rapture! oh, their eyes like stars» (Chesterton: Chapter 1)) – воно, на його думку, засяяло б в очах пасажирів метро, якщо б порядок станцій метро якимось дивним чином виявився іншим, аніж зазвичай. Загалом, коли у розмові Сайма, головного героя роману та поліцейського шпигуна за ідеями, та Грегорі йдеться про здатність потягів потрапляти на відповідні станції яскраво звучить лейтмотив хаосу та впорядкованості, як протилежності останньому. («We feel it is epical when man with one wild arrow strikes a distant bird. Is it not also epical when man with one wild engine strikes a distant station?» (Chesterton: Chapter 1) - «wild arrow» - дика, неприручена стріла, «wild engine» - дикий, неприручений мотор). Символічно також те, що Сайм (таємний агент поліції та прибічник ладу в суспільстві) бачить красу у порядку, а Грегорі (у зовнішності та діях якого виявляється нахил до деструкції та який виявляє ознаки спокусника) – у хаосі.

Лейтмотив хаосу та впорядкованості також звучить впродовж всієї Біблії, починаючи із моменту, коли відбувається поступове планомірне творення світу: «In the beginning God created the heaven and the earth. And the earth was without form.» (The King James Version of the Holy Bible: Genesis 1:1-2). Можна також розгледіти втілення ідеї впорядкованості у групуванні лідерів терористів-анархістів, які приймають імена назв днів тижня. У тому також читається символічність, - всі ті, котрі вважалися терористами і підривачами суспільного порядку, виявляються таємними агентами для захисту цього порядку.

Цікаво, що лексема *wild* вжита для характеристики самих

подій у романі (що також можна достосувати до її значення у назві твору) – це жакливі події, пригоди чи нещастя (wild events, wild adventures, wild woes of yesterday). Слово wild також використано для опису нестримної, шаленої радості стати Четвергом Грегори («the wild joy of being Thursday!») (Chesterton: Chapter 2)). Цікаво, що у переносному значенні wild вжито для передачі майже протилежного значення «wild road of reasoning» – «майже поза межами розумного». Також знайдемо у тексті роману вживання wild у значенні різкий, несподіваний (рух): «He made a wild gesture as if to knock the old man's hat off...» (Chesterton: Chapter 7). У іншому контексті wild набуває значення близького до «Сильний, несподіваний, раптовий» як у: «Syme's laughter at all this had about it a wild weakness of relief» (Chesterton: Chapter 8). В історії імітатора професора де Вормса лексеми *wild* найбільше б відповідали українські лексеми «значний, зухвалий»: «I made myself up into what was meant for a wild exaggeration of the old Professor's dirty old self» (Chesterton: Chapter 8). У значенні, близькому до українського відповідника «розлючений», wild вжито в описі поведінки людини: «The wild figure turned towards Syme, and seemed to be gathering itself for a sublime effort before speaking.» (Chesterton: Chapter 10). Зустрічаємо в тексті роману значення *wild* «ошалілий» («“I tell you they were his,” he repeated, with wild eyes...» (Chesterton: Chapter 12)), «шалений» («Sunday led them a wild chase towards the north-west...» (Chesterton: Chapter 13)), «неймовірно» («“What you say seems utterly wild,” began Syme.» (Chesterton: Chapter 10) «“This is getting wilder and wilder,” said Syme, as he sat down in a chair» (Chesterton: Chapter 14)).

Отже, Честертон розвиває образи, пов'язані із лексемою *wild*, відповідно до антуражу та потреб свого часу. Вона часто має стосунок до опису стану людини у неупорядкованому і погано передбачуваному світі, котрий, однак, дарує яскраві незабутні емоції, котрі роблять життя привабливим і незвичайним. Також ця лексема допомагає передати стан поглинутості життя хаосом, як і, водночас, вигравання всіма

кольорами – у стилі схильного до парадоксальності Честертон (хоч маємо тут і непрямий парадокс, оскільки саме впорядкованість допомагає на думку письменника надати життю смаку – свідченням може бути вживання цього слова у вже зазначеному місці про впорядкованість чи неупорядкованість руху потягів). Честертон вливає життя у свій твір із наміром уникнути прямолінійності та створити для читача простір для роздумів.

Водночас не важко помітити, що *wild* у цього англійського автора багаторазово вживається у значенні лексеми *mad*, котра у підназві твору йде одразу після нього, роблячи відповідні акценти у сприйнятті твору читачем. У Біблії ця лексема з'являється у англійському перекладі у складі дієслівної конструкції на позначення стану людини: («So that thou shalt be mad for the sight of thine eyes which thou shalt see.» (The King James Version of the Holy Bible: Deuteronomy 28:34) тощо), її поведінки («And he changed his behaviour before them, and feigned himself mad in their hands, and scrabbled on the doors of the gate, and let his spittle fall down upon his beard.» (The King James Version of the Holy Bible: Samuel 21:13)) Дослівно у вищезгаданому прикладі *feigned himself mad* означає «вдав із себе навіженого». Також зустрічаємо сполучення *mad man (men)* та *mad fellow*. У Честертоні в романі маємо як подібні сполучення слів - *madman (madmen)*, *mad man*, *mad* як частина складного дієслівного сполучення (“Well, if I am not drunk, I am mad,” replied Syme with perfect calm...») (Chesterton: Chapter 2)), так і більш вільне комбінування: *mad adventures*, *mad war of Nature*, *mad counsel*, *mad command*, *mad little movements*, *mad martyrdom for anarchy*, *mad elephants*, *mad musician*.

Загалом, схоже на те, що прикметники у підназві роману окреслюють не лише саму запропоновану романну розповідь, а й життя як його бачить чи подає читачу на розгляд автор: «A Wild, Mad, Hilarious and Profoundly Moving Tale». До того ж, у зв'язку із такою характеристикою навіженості та непередбачуваності

істування сам предмет оповіді має на увазі ризик життям героїв. Сайм постійно знаходиться у напруженому стані, оскільки розуміє, що на карті стоїть його фізичне буття – наслідком викриття у групі керівників анархічної організації дуже вірогідно, майже напевно може бути розплата життям. І хоча сам по собі сюжет твору Честертон дуже динамічний, водночас він існує у вимірі гри зі значущими речами, - власне, життям і смертю. Життя згадується вже у віршованому епіграфі – «Life was a fly that faded, and death a drone that stung» (Chesterton). Стиль роздумів героя включає в себе у якості мірила саме життя, жертви життя: «I am going, at the possible sacrifice of my life and honour, to *prove* to you that you were wrong in what you said» (Chesterton: Chapter 1). Тому не дивно, що його асоціації подій та оточуючого світу також торкаються життєвизначальних категорій. Так, наприклад, у звуках він труб чує оспівування слави життя, і ця слава протиставляється славі смерті: «The barrel-organ seemed to give the marching tune with the energy and the mingled noises of a whole orchestra; and he could hear deep and rolling, under all the trumpets of the pride of life, the drums of the pride of death» (Chesterton: Chapter 6).

Цікаво, що у категоріях живучості, здатності до життя та розвитку, бачаться та оцінюються героями ідеї. Так, Грегорі намагається представити анархію живою (яка по суті сіє смерть) на противагу порядку, які він порівнює відповідно із деревом та ліхтарним стовпом: «Gregory struck out with his stick at the lamp-post, and then at the tree. “About *this* and *this*,” he cried; “about order and anarchy. There is your precious order, that lean, iron lamp, ugly and barren; and there is anarchy, rich, living, reproducing itself—there is anarchy, splendid in green and gold”» (Chesterton: Chapter 1). Достатньо вірогідно виявлена неправдивість такого твердження формує ставлення вдумливого читача до персонажу. Водночас у таких пасажах бачимо втілену характерну для Честертон любов до парадоксів.

Інакше любов до парадоксів Честертон та те, як його думка перегукується із біблійною оповіддю виявляється у тому,

як він висловлюється стосовно вбивць, представляючи їх концепцію більшої та меншої повноти життя: «Murderers respect human life; they merely wish to attain a greater fulness of human life in themselves by the sacrifice of what seems to them to be lesser lives» (Chesterton: Chapter 4). У цьому звучить певна іронія та виявляється контраст до того, як бачиться життя людини у Біблії: «Then said he unto the disciples, It is impossible but that offences will come: but woe [unto him,] through whom they come! It were better for him that a millstone were hanged about his neck, and he cast into the sea, than that he should offend one of these little ones.» (The King James Version of the Holy Bible: Luke 17:1-2).

Життя у контексті роману природно протиставляється смерті. І таких моментів експліцитно виражених можемо знайти кілька, у тому числі в епіграфі твору. Через серію парадоксів описується життя та смерть попередника Сайма на посту Четверга, котрий помер через віру в гігієнічну суміш крейди та води як заміників молока. Молоко ж попередник-Четвер вважав варварським напоєм із-за жорстокого ставлення до корів. До речі згадується, що ця особистість, попередник Сайма Четвер, була причетна до теракту-вибуху, у результаті якого мали загинути всі люди на пристані у Брайтоні – скільки ж їх загинуло – не вказано.

Інша важлива честертонівська алюзія до Біблії – сад. У письменника в романі час від часу звучить мотив саду. На початку роману цей сад нагадує Едемський – там і чоловік, і жінка, і спокусник. Шафран (а саме в Шафрановому саду відбувається перша дія роману і зустріч Сайма з милою рудоволосою дівчиною), у відповідності із одним із трактувань, є символом радості та любові. У Шафрановому саду, парку на початку роману відбувається діалог Сайма і спокусника, Грегорі, Сайма та дівчини. На закінчення розмови, котра промайнула як мить, із чудовою рудоволосою дівчиною про її волосся та миле обличчя, Сайм нарешті помічає, що вони залишилися у саду самі.

Також коли герої-дні тижня опиняються в гостях у Неділі, вони виявляють, що знаходяться у впорядкованому Англійському саді, який має на собі ознаки впливу людської руки.

Цікава й інша біблійна алюзія. У тексті роману згадується образний опис – переклад значення гріха (адже гріх грецькою мовою гріх називається: *αμαρτία* – у перекладі на українську «промах», промах через неправильний вибір не на користь Бога, а на користь злого) у промові Сайма про відчуття поезії до Грегори: «The rare, strange thing is to hit the mark; the gross, obvious thing is to miss it. We feel it is epical when man with one wild arrow strikes a distant bird. Is it not also epical when man with one wild engine strikes a distant station?» (Chesterton: Chapter 1).

У романі, як і у Святому Письмі, послідовно прослідковується концепт війни, боротьби, ознак роботи силових структур зокрема через лексеми *battle*, *recruit* (new soldier), *soldier*, *champion*, *army*, *sword*, *foe*, *blade*, *enemy*, *victory*, *commander* (captain), *strike*, *fight*, *officer*, *weapon*. Порівняймо: У Біблії - *armed to battle* (The King James Version of the Holy Bible: Numbers 32:29), *battle at Edrei* (The King James Version of the Holy Bible: Deuteronomy 3,1), *goest out to battle* (The King James Version of the Holy Bible: Deuteronomy 20, 1), *die in the battle* (The King James Version of the Holy Bible: Deuteronomy 20, 5), *went out against Israel to battle* (The King James Version of the Holy Bible: Joshua 8, 14) тощо, у Честертона – *madness of battle* (Chesterton: Chapter 10), *battle against chaos* (Chesterton: Chapter 1), *in the thick of the battle* (Chesterton: Chapter 4), *Battle of Armageddon* (Chesterton: Chapter 4), *bugle before the battle* (Chesterton: Chapter 6), *marched into battle* (Chesterton: Chapter 6). У Біблії – *Archippus our fellowsoldier* (The King James Version of the Holy Bible: Philemon 1,2), *companion in labour, and fellow soldier* (The King James Version of the Holy Bible: Philippians 2,25) *please him who hath chosen him to be a soldier* (The King James Version of the Holy Bible: 2 Timothy 2,4), *as a good soldier of Jesus Christ* (The King James Version of the Holy Bible: 2 Timothy 2,3), *suffered to dwell*

by himself with a soldier that kept him (The King James Version of the Holy Bible: Acts 28, 16) тощо, у Честертоні - new recruit (Chesterton: Chapter 4), old soldier (Chesterton: Chapter 11), soldier must be calm in the thick of the battle (Chesterton: Chapter 4).

У Біблії зустрічаємо не просто згадку про дракона, а й вказівки на його природу, призначення, наміри: “And he laid hold on the dragon, that old serpent, which is the Devil, and Satan” (The King James Version of the Holy Bible: Revelation: 20:2), “the dragon gave him his power, and his seat, and great authority.” (The King James Version of the Holy Bible: Revelation: 13:2), “And the dragon was wroth with the woman, and went to make war with the remnant of her seed, which keep the commandments of God” (The King James Version of the Holy Bible: Revelation: 12:17) тощо.

Багато із цих ознак присутні у образах, які стосуються дракона в романі Честертоні. Передусім це дракон, із яким змагається св. Георгій, особистість більш легендарна, аніж така, яка існувала реально. Це вказує на символічність боротьби добра зі злом, котрі присутні і в Святому Письмі, і в «Людині, яка була Четвергом». Одним із найбільш поширених посмертних чудес, здійснених святим Георгієм є вбивство дракона, котрий спустошував землю одного із поганських царів. За переказом Георгій з'явився на коні та вбив списом змія тоді, коли жереб на відданні на розтерзанні дракону жертви впав на царівну краю. Такий вчинок сприяв наверненню людей цієї місцевості на християнство. Водночас така оповідь часто сприймалася як алегорія, у якій у царівні бачили церкву, а у змії - язичництво. Інша інтерпретація такої перемоги говорить про це як про перемогу над дияволом. Слід згадати, що дракон або змії у Біблії зустрічається безліч разів, часто позначаючи диявола, як згадується у Книзі пророка Ісаї: «In that day the LORD with his sore and great and strong sword shall punish leviathan the piercing serpent, even leviathan that crooked serpent; and he shall slay the dragon that [is] in the sea» (The King James Version of the Holy Bible: Isaiah 27, 1). У так званому захисному псалмі також

згадується дракон (змія, гадюка) : Thou shalt tread upon the lion and adder: the young lion and the dragon shalt thou trample under feet (The King James Version of the Holy Bible: Psalms 91:13).

Також з драконом-дитинчатою порівнюється маленький катер, котрий має після обрання Сайма Четвергом завести його до місця збору ради анархістів - «a dark, dwarfish steam-launch, like a baby dragon with one red eye» (Chesterton: Chapter 3). До речі таке використання образу дракона співзвучне до того, про що мовиться у книзі псалмів: “Our heart is not turned back, neither have our steps declined from thy way; Though thou hast sore broken us in the place of dragons, and covered us with the shadow of death.” (The King James Version of the Holy Bible: Psalms 44:18-19).

Цікава і промовиста також згадка у романі Армагеддону у розмові Сайма із шефом поліції, котрий його вербує до лав борців проти ідей анархізму: “No one has any experience,” said the other, “of the Battle of Armageddon.” (Chesterton: Chapter 4). У Біблії Армагеддон згадується також лише раз у значенні «гора збору військ», місце збору військ у кінці часів: «And he gathered them together into a place called in the Hebrew tongue Armageddon». (The King James Version of the Holy Bible: Revelation 16:16). Варто зазначити ще один важливий акцент у альянсу, пов’язаної із Армагеддоном, який проливає світло на спосіб використання цієї лексеми у творі Честертонна, який полягає на тому, що дехто також прив’язує Армагеддон до фінальної боротьби добра із злом, а також із апокаліптичним знищенням. Персонажі «Людини, яка була Четвергом» відчують себе учасниками подібної боротьби добра зі злом.

Інша важлива річ – текстуальне співпадіння. У романі Честертонна у бойовничому настрої герой заявляє про своє рішення стягнути Неділю з престолу, навіть якщо цей престол – небеса, а його підніжок – земля: «If heaven were his throne and the earth his footstool, I swear that I would pull him down» (Chesterton: Chapter 8). Це майже дослівний повтор того, о сказано у Святому Письмі з тою поправкою, що у Честертонна фраза звучить в умовному способі. У Біблії бачимо її фактично двічі. Вперше – у

пророка Ісаї як слова Господа: «Thus saith the LORD, The heaven [is] my throne, and the earth [is] my footstool. (The King James Version of the Holy Bible: Isaish 66:1). Вдруге – у новому завіті, в Євангелії від Матфея, коли йдеться про можливість клястися - «But I say unto you, Swear not at all; neither by heaven; for it is God's throne. Nor by the earth; for it is his footstool» (The King James Version of the Holy Bible: Matthew 5,34 -35)). Такі збіги – гра з попереднім священним текстом, адже ці слова у Честертоні стосуються голови товариства анархістів, ворога правопорядку, фактично умовного романного антипода Бога. Це – ще один вияв парадоксу, який так любить англійський письменник. І водночас, зважаючи на метаморфозу з Неділею у кінці роману, можна вважати таке порівняння цілком правомірним.

Близький текстуальний збіг можна помітити в тексті Честертоні стосовно розрізнення правильного і неправильного, добра і зла. Так, Професор-актор у розмові зі своїми товаришами пояснює неможливість піти до поліції, щоб здати свого спільника з братства анархістів маркіза, котрий мав прямувати в Париж із місією підірвати можновладця: «Perjury or treason is the only crime I haven't committed. If I did that I shouldn't know the difference between right and wrong» (Chesterton: Chapter 9). У Біблії зустрічаємо такий текстуальний збіг у молитві Соломона про мудрість: «Give therefore thy servant an understanding heart to judge thy people, that I may discern between good and bad...» (The King James Version of the Holy Bible: 1 Kings 3:9) та у Посланні апостола Павла до євреїв стосовно вироблення звички у досвідчених розрізняти добро і зло: «But strong meat belongeth to them that are of full age, [even] those who by reason of use have their senses exercised to discern both good and evil.» (The King James Version of the Holy Bible: Hebrews 5:14).

Інший цікавий образ, який обігрує Честертон у своєму творі, значною мірою запозичений із Біблії – сарана. З нею порівнюється військо, непропорційно велике у порівнянні до купки поліцейських шпигунів із ради анархістів, котрі виявили

сміливість протистояти голові Неділі, котрий їх безмірно лякає і зі страхом по відношенню до якого кожен із шпигунів-днів тижня бореться. Ця армія одягнених у чорне прибічників неділі подібна до «a black cloud of locusts» (Chesteron: Chapter 11).

Саранча згадується у Біблії не лише як кара єгипетська у книзі Вихід як символ руйнування і Божого суду, не лише як символ влади Бога у тому, щоб забезпечити її у найбільш скрутних ситуаціях принаймні життєво необхідним (так Іван Хреститель харчується на пустелі сараною та диким медом), а й у інших значеннях. Один із них досить природній – як правило сарана пересувається великими кількостями і швидко розмножується. У Біблії сарана також згадується в книзі Одкровення як зброя проти безбожних, тих, у кого не виявлять спеціальної Божої печатки. Сарана схожа на армію озброєну і захисним одягом, і жалом, схожим на скорпіонове, для покарання нечестивих. У Честертоні яскраво оприявнюється апокаліптичні настії при введенні образу сарани. І в контексті роману і схильності до парадоксів ця армія сарани, здається, є прибічниками анархістів. А зрештою виявляється що ці одягнені у темне люди, схожі на сарану своєї кількістю, швидкістю пересування та загрозливостю виявляються натхненними прагненням покарати анархістів, за яких вони приймають перевдягнених співробітників поліції.

Честертон також використовує біблейський образ Божого перста, котрий символізує необмежену велику владу, говорячи про владу, силу Неділі та страх перед ним: «That's Sunday. He is perhaps five hundred miles off, but the fear of him is on all of them, like the finger of God» (Chesteron: Chapter 11). Як і у випадку із обігруванням висловлювання про престол і підніжок, тут говориться про вплив Неділі, який сприймається як ворожа сила, котра, як бачимо далі по ходу роману, виявляється зрештою благотворним началом. У Біблії зустрічаємося із цим висловом про перст Божий в історії про єгипетські кари, коли маги фараона вбачають у карах, котрі падають на їхню країну покаранням сильної Божої руки, перста: «Then the magicians said

unto Pharaoh, This [is] the finger of God: and Pharaoh's heart was hardened, and he hearkened not unto them; as the LORD had said.» (The King James Version of the Holy Bible: Exodus 8:19). Божим перстом також написані таблиці із заповідями, які приносить Мойсей із гори Синай (The King James Version of the Holy Bible: Exodus 31:18, Deuteronomy 9:10). Ісус із Євангелія від Луки також говорить про те, що виганяє бісів Божим перстом: «But if I with the finger of God cast out devils, no doubt the kingdom of God is come upon you.» (The King James Version of the Holy Bible: Luke 11:20).

Висновки

Отже, бачимо як Честертон активно використовує біблійні алюзії для створення відповідного настрою у своєму творі. Це і текстуальні збіги (такі як «трон» і «підніжок»), і використання значимих слів на зразок *wild, mad*. Такі образи допомагають також посилити основну тему, пов'язану із боротьбою добра і зла, якій хоч і надається гротескний шарм, та яка все ж не втрачає емоційності та значимості. Дана розвідка також дає можливість застосувати подібний тип аналізу як до інших окремих творів автора, так і для створення системи з відповідним зміщенням акцентів для сприйняття творчості Честертон загалом.

Література

- Carnehl, Adam (2018). G.K. Chesterton's recovery of the Catholic-mystical tradition and his position in relation to Victorian aesthetics. *MTh(R) thesis*. <http://theses.gla.ac.uk/8883/>.
- Chesterton G. K. (1999). *The Man Who Was Thursday: A Nightmare*. Режим доступа: www.gutenberg.org.
- Google's English dictionary* (н.д.). Режим доступа: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>.
- Knight, M. *The concept of evil in the fiction of G. K. Chesterton : with special reference to his use of the grotesque*. Retrieved from <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/>.
- Kuipers-Sedee, M. (2021). Chesterton, the New Atheism, and an

- Apologetics of Common Sense. *Doctoral Thesis, Tilburg University*. [s.n.]. <https://doi.org/10.26116/bxn1-3d93>
- Miller, K. (2010). Conceptions of Church and Authority in G.K. Chesterton's Orthodoxy and George Tyrrell's Medievalism: a Comparison and Analysis. *Master's essay (M.A.)*. Saint Paul, Minn. *The King James Version of the Holy Bible* (н.д.). Режим доступу: holybooks.com).

References

- Carnehl, Adam (2018). G.K. Chesterton's recovery of the Catholic-mystical tradition and his position in relation to Victorian aesthetics. *MTh(R) thesis*. <http://theses.gla.ac.uk/8883/>.
- Chesterton G. K. (1999). *The Man Who Was Thursday: A Nightmare*. Retrieved from www.gutenberg.org.
- Google's English dictionary* (n.d.). Retrieved from <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>.
- Knight, M. *The concept of evil in the fiction of G. K. Chesterton : with special reference to his use of the grotesque*. Retrieved from <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/>.
- Kuipers-Sedee, M. (2021). Chesterton, the New Atheism, and an Apologetics of Common Sense. *Doctoral Thesis, Tilburg University*. [s.n.]. <https://doi.org/10.26116/bxn1-3d93>
- Miller, K. (2010). Conceptions of Church and Authority in G.K. Chesterton's Orthodoxy and George Tyrrell's Medievalism: a Comparison and Analysis. *Master's essay (M.A.)*. Saint Paul, Minn. *The King James Version of the Holy Bible* (n.d.). Retrieved from holybooks.com.

Рукопис статті отримано 16 березня 2023 року

Рукопис затверджено до публікації 10 червня 2023 року

Інформація про автора

Польщак Анелія Леонідівна – кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри англійської мови, Національний Університет «Києво-Могилянська Академія»; 2, вул. Г. Сковороди, Київ, 04070, Україна; e-mail: polshchakaneliya9@gmail.com, [http:// orcid.org/0000-0002-7687-8616](http://orcid.org/0000-0002-7687-8616).

Polshchak Aneliya Leonidivna, candidate of Philological Sciences, senior lecturer of the Department of English, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", 2, H. Skovoroda Str., Kyiv, 04070, Ukraine, e-mail: polshchakaneliya9@gmail.com, [http:// orcid.org/0000-0002-7687-8616](http://orcid.org/0000-0002-7687-8616).